

קצור שלחן ערוך למלמדים ולמורים.

והם פסקי דינים, שהיו שפונים טמונים, עדן ועדנים. משפטים וחקים, שבעתים מוקקים. לתת למלמדים בינה, לדעת יתד ופנה. ולמורים תבונה והנהגה הגונה. גם אבות התלמידים. בין שהם בנינונים או נגידים, ידעו חובותיהם, למלמדיהם ומוריהם. כל אלה יצאו ממקור מים חיים, המלמד הגדול בעל הכנסים, ואביר המורים חזרו כסה שמים, דבריו משמחי לב ומאירי עינים. רבן של בני הגולה, מטפס ועולה, מישקה ודולה. המנהל צאן קדשים, על מבועי אילי תרשישים, מחיה נשמות, לצעירים וישישים. היה ציציתא דגורא. אספקלריא המאירה, נחיר לעלמין בתדירא. בוצינא קדישא, חסידא ופרישא. שיף ועייל ונפיק בלקיטא כתר לקיטא כיש"ת יוצא המקסמוני. וזאת התעודה, היתה מקפלת בחבילה ובאגודה, כאוצר הספרים של אי"ב בדיהודה. ולמען לזכות את הדור, בנוגה ואור, ידי שלחתי לבישור, בירתי הנסחאות, בפז מסלאות, ובהנה מרוקת, שבעתים מוקקת, מבלי שגיאור, ודפי, כלולים בהוד ויופי. ובעזרת האל שהיתה עמדי.

כל אלה עשתה ידי

יוסף ברילל ממינסק.

א. דין מי הם הכשרים להיות מלמדים בישראל, ובמה המלמד קונה שם (וכו' י"ד סעיפים).

(ב) הכל כשרים למלמדות לכתחלה, אפילו מי שמרגיש בנפשו שהוא הלש בדעתו, ואינו מעורב עם חברות, ואינו יודע במלי דעלמא אפילו כל שהוא, ואינו בקי בשום עסק, ואין לו מעות לפרקמטיא כשר, (הגה וי"א דאם אינו מעורב עם חברות פסול, לפי שהמלמדות צריכה תחבולה ותחבולה נעשית רק ע"י אחרים), (ג) מי שנשא אשה ופסקה לו מזונות על שלחן אביה ומת אביה, או שנתמסכן ואינו יכול לקיים שמרי פסקתא דילי, או שהבטיחו לו גדוניה ורמיהו או מי שכבר כלו שנות המזונות על שלחן חותנו, עושה לו מעמד והיה למלמד, (ד) יכן מי שאשתו ארוורה ושנואה וברח ממנה לעיר אחרת וישנה שם שנה או שנתים ושב לעירו ולביתו זו אשתו הרי זה יחזיק במלמדות.

(ד) מי שהיה חובש ביהמ"ד אפילו זמן מועט, ואפילו לא למד גמרא אלא עם רש"י בלבד, מותר להיות מלמד גמרא, מפני שהמלמדות מביאה לידי תלמוד, ומי שלא למד אפילו חומש עם רש"י, ואינו יודע לקרות רק בספר מנוקד מותר להיות מלמד דרדקי, (הגה מיהו מצוה מן המובחר שישמש מתחלה זמן מועט לראש דוכנא להיות בקי מעט בסדר הלמוד בחבור החברות ולדע איך להתנהג עם התינוקות).

(ה) מלמד דרדקי אינו צריך לדעת אפילו דיני שוא נח ונע, ומכש"כ דיני מלעיל ומלרע, ויתר דיני הקריאה, שכל אלה אינן אלא נוי והדרור ואין מעכבין, (הגה והאידינא נוהגין לידע שמות הדקדוק גרידא ולא את דורותיהן).

(ו) הרוצה להיות מלמד נוהגין שיקח התלמידים הראשונים אצל קרוביו או קרובי אשתו עד שיקנה לו שם מלמד, והני מילי אם עושה לו מעמד בעירו דוקא אבל בעיר אחרת לית לן בה, מפני שאין מכירין אותו ואין יודעין שהוא לו התחלה.

(ז) י"א שהמלמד שנמל את התלמיד הראשון צריך לברך שהחיינו.

(ח) הרוצה לקנות שם טוב במלמדות, כי העשירים יתנו בניהם לו צריך מתחלה לקבוע מקום לתפלתו בבית המדרש שהוא שמתפללים שם העשירים, ויתרגל מתחלה לבא בדברים עם בניהם, ולפרקים גם עמהם, עד שיהא לבו גם בעשירים ולידע מעט נימוסי הכבוד וד"א הנהוגים ביניהם.

(ט) כשהולך בחוצות ונפגש באחד העשירים שיש לו בנים קטנים, יקדים לו שלום בכבוד ובענוה יתיררה, וכשהוא הולך למייל בשבתות ובמועדים ישתדל להתהלך עם בני העשירים או עם התנינים, וע"י ימצא דריסת הרגל גם בבניהם, ואם עושה כן יזכה להיות מלמד לבני עשירים.

(י) אעפ"י שאמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האישה מותר למלמד להרבות שיחה בדברים בטלים ובספורי מעשיות אפילו בדברים שיש בהם אבק להיר לפני בעלת הבית אם היא מן הנשים הדברניות. לפי שאין כונתו אל האישה אי אלא הלה"ר אלא למציא חן בעיניה ולקנות שם מלמד מהודר. זה הכלל כל הדרכים והתחבולות כשרים למלמדות. ועל כגון דא נאמר וכל ערום יעשה בדעת.

ב. אלו הדברים שפוטרים את המלמד מ"ת (ובו י"א סעיפים).

(ה) מלמד שהוא מצטער כגון שישמע שמועה רעה פטור. מלמד שיש לו מיחוש בעלמא והוא הולך ועושה כל צרכיו כבריא פטור. אפילו מי שחושש בשיניו מעט, או שנקץ אצבעו או מי שחש במעיו שמלא כריסו באכילה גסה או מי שמטיר את מעיו מפני שמכין א"ע לסעודת מצוה. או מי שהקניטתו אשתו פטור מ"ת.

(ו) מי שעיניו שותתות ודולפות דמעות. או מי שיש לפלוק בעיניו והוא ממרח חוק ונפל על גביהן כדי ללחלוק. או שהוא יורה קילורין (מין רטיה ומשיחה לעינים) במים צוננין ונותן על גב העין הרי זה פטור דמיכחא מלתא דלרפואה קא עבד.

(ז) מי שהותה לו מכה ונתרפאה וכבר עלה עליה גלד אם עוד הרטיה עליה כדי לשמרה פטור. וכן מי שנמל צפרניו וחתך באצבעו והוא כורך עליה קורי עכביש ועליהן מטלית או סמרטוט פטור.

(ח) מלמד שהוא בעל תפלה והוא רגיל לגמוע ביצה חיה כדי להנעים קולו פטור. או מי שהוא כורך מטלית עבה סביב לצוארו לשמיר קולו שלא יחבא פטור. מפני שכל אלה נראים בעיני התלמידים שחולה הוא והולך פטור.

(ט) מלמד שאשתו יולדת פטור כל שבעה. לפי שהיולדת היא כחולה ויש בזרז פקוק נפש ופקוק נפש דוחה ת"ת וכן מלמד שנוזמנו לו פנים חרשות פטור.

(י) זה הכלל כל דבר קטן שיקרה בביתו של המלמד אפילו אם אשתו הקדיחה רתבשיליו. אם נשברה קדרה של חרס ישנה וריקנית ובפרט אם הקדרה היא שמוטנין בה דייסא לשבת פטור. וכן אם נתנה אשתו פת כתנור ולא קרטו פניה, או שנצרכו יותר מדאי. אם אבדה תרנגולתו שנקרה באשפה או עזו שיעצאה ורעה בשדה אחר, או שנפלה דליקה בעיר, או גייסים עוברים בעיר, לוייה הגונה כגון אם אחד מטובי העיר ומפרנסיה שחל"ה. או ספרן שקושר הספר באחד מבתי הכנסיות, כל אלה פוטרים את המלמד מ"ת וכע"כ אינם רשאים למחות בידם.

(יא) אלו הימים שקובעין בהם המלמדים יו"ט ופטורים מ"ת: תענית צבור. ראשי חודשים. כל ח' ימי חנוכה כסדרן. ג' ימי הגבלה. ל"ג בעומר. יום הסיוס וכל יומא דפגרא. וכל יום שאין אומרים בו תחנון פטור. (הגם אפילו יום שחל בו יצ"ט של אבותיו או אבות אשתו פטור).

(יב) מותר למלמד לנמנם באמצע לימודו אפילו יותר משנת הסוס שהוא יותר משתיין נשמיין ורק שיטה על צדו או על זרועו ואין זה בטול תורה מפני

שהוא שינת ארעי. אבל אסור לישב סרוח על צדו ומכשי"כ פרקן ובר למראשותיו דמחזי כשינת קבע ואסור משוב מראית עין.

(ט) מותר למלמד לפלא את כליו, למול צפרניו ולהטליא את מכנסיו בשעה שהתלמידים יושבים לפניו. ומכשי"כ דבר ישכמטצה כגון לרחתיר ציציות מטלית זו וליתנם בשל אחרת, וכדומה ואין כזה משום בטול תורה. וכן מי שיש לו תחתוניות והוא נוהג להאריך בביתו"ב ישעור מרובה אין בכך כלום. וכן מותר לו לאכול סעודת ארעי כגון פת ישחרית או לשתות חמין ואינו נקרא בטול. זה הכלל בכל דברים של רשות כגון האכילה השתיה וההלכה והשיבה והקיסה והשיחה וכל צרכי הגוף וכן צרכי ב"ב הקטנים מותר מפני שהוא בביתו ובכשרותו ומותר לו לעשות מה שלבנו חפץ.

(י) המלמד מותר להפסיק בינתים במתכוין בשיחה בטלה או בדברים של מה בכך, אפילו דברים שיכול לעשותם ע"י אחר ואין כזה בטול תורה. אפילו לנענע עריסת בנו או בתו, או להיות פועה להם ואינו נקרא בטול.

(יא) בין הפרקים בשעה שהמלמד חפשי מתלמידיו מותר לו להתעסק בכל דבר כגון לזוג וזוגים, או להתעסק במסירות או להתעסק בפרקמטיא לעזור לאשתו אם יש חנות, וכן לישוטט בעיר לבקש לו תלמידים חדשים לזמן הבא, ובעלי חבתיים אינם רשאים לגרוע משכרו אפילו פרומה אחת מפני דאדעתא דהכי נתנו לו בניהם ללמוד ואין כזה משום ארור עושה מלאכת ה' רמיה.

ג. דין ישיבת המלמד בחדר (ונו סעיף אהד).

(א) המלמד אינו מחויב לישב בחדר אלא ארבע שעות מצומצמות ביום שתי שעות לפני הצות היום ושתי שעות לאחר הצות. ואם דחיקא ליה שעתא, ואין שהות לו יקדים צאתו. ובלבד שיוהיר את התלמידים שלא יזונו מהחדר עד שיגיע זמן צאת התלמידים מהחדרים. (הנה ומיהו יוהיר את אשתו להשגיה עליהם שלא ירצו ברחובות משום מראית עין).

ד. מי הוא הראוי וההגון למלמדות (ונו מ' סעיפים).

(א) המלמד צריך שיח' הגון, ואיזהו הגון שיחיו בגדיו ארוכים ומלוכלכים ולבו מנוגה ויהא בור אך ירא הטא, ואין לו ידיעה כל שהיא בהלכות ההנך. בעל זקן ורגיל מעט כגמרא ואפילו שיצא עליו שם רע בילדותו אין בכך כלום ומלבד שלא ישוב לסורו בפרהסיא חרי זה מלמד הגון.

(ב) הכל כשרים למלמדות, אפילו מי שאינו בקי לא במקרא ולא במשנה אם אך יודע לקרות בתורה ובנבואים ולתרגם פסוק אפילו לא בצורתו כשר.

(ג) מי שרוצה למול השם מלמד יבוא ויטול ואין בודקין אחריו.

(ד) מי שהיה חבוש בבית האסורים על הגנבה ועדות שקר וכדומה כשר. (הנה. מיהו לבתהלה יש שנוהרים מעט אם נמצא בו פסול או פגם).

(ה) מי שהיה חוט רצען או עגלון, והשריך את מחטו את סדנו ורצועתו כשר למלמדות ומלבד שתהא יראת אלקים על פניו ואסור לתלות על קנקנו.

ומעשה בעיר קסמין שרצען אחר הדיוט השליך את מרצעו לזקנותו והי למלמד ושבתוהו הרצענים שבעיר.

(ו) מלמד שאינו יודע בדקדוק המלה, יאינו יודע לקרות כהלכה, ואינו יודע להבדיל בין העבר והעתיד, ומחליפן זה בזה ומכש"כ חלקי הגזרה והבניה ופסקי טעמים המפסוקים והמשרתים לית לן בה, מפני שכל אלה הן רקחות וטבחות להתורה ואינן עיקר. ויש י"ש שמתרחקין מכמו אלה מפני שדקדוק מביא לידי כפירה ר"ל. והאידנא גם ה"ש אינו מקפיד כלל אם המלמד יודע שנים שלשה שמות בדקדוק, ומלבד שלא ידע הוראותיהם ופירושיהם כי מבטלם בלבו ודיו.

(ז) המלמדים עברות לנערות, בין שהם מהזירים על הבתים ובין שרנערות באות אליו אין בודקין אהריהם ובשרים למלאכתם. אפילו בזוים ופחותי ערך ואין שואלין ודורשין עליהם. שמכיון שבני ישראל מצוים רק על ת"ת לבנים שנאמר ולמדתם את בניכם ולא את בנותיכם, הלכך פטורים האבות לבדוק אהריהם וכל מי שפושט ידו לטול נערות נותנים לו.

(ח) יש מי שאומר שיש למחות בידו שמשי ראשי הדוכנא שקורין בעל פה, הרוקים שמתזירים על הבתים ומלמדים את הנשים הפנויות ואת השפחות שהגיעו לפרקן, מפני שהשוין על העריות ויש מקילין וכן נוהגין בשרינות הללו. (ט) מלמדי דרדקי שאינם יודעים להבדיל בקריאתם בין ציר"ה לחול"ם ובין שורק לקבוץ לית לן בה לפי שאין משגיחין בכמו אלה וכל הממעיט ביריעתו תבוא עליו ברכה.

ה. דין המלמדים בפרט. עשית המעמד והחזקתו ואופני לקיחת התלמידים לזמניהם (ובו י"א סעיפים).

(א) ר"ה למלמדים שתי פעמים בשנה תשרי וניסן, וראשי שנים למורים שנים עשר הם כמנין ראשי חדשים. (הגה והורו"ם מקדימין כמוזכר לקמן בסעיף שאחר זה).

(ב) מר"ה שבט ואילך בוטות החורף ומר"ה אב בוטות הקיץ נוהגין המלמדים לבקש תלמידים בצנעא ובהשאי ומשנכנס תשרי וניסן בפרהסיא.

(ג) ראוי לכל מלמד לתת לב קודם שיגיע זמן לקיחת התלמידים, לסדר לעצמו סדר הדברים וסגנון הלשון שידבר באזני בעה"ב שיבוא לטול בניהם, עד שיהיו שגורים בפיו שלא יתבלבל ה"ו ואברו עשתנותיו.

(ד) הבא לעשות לו מעמד בפעם הראשונה יתגבר כארי לעמוד בפני כל פגע וכל תקלה. וישתדל בזריזות יתירה לכנוס למקום שצריך לכנוס ולהעמיד שתדלנים ופרקליטים הראוים לאותו מעשה והכל בזהשאי מפני שהפרסום בזה.

(ה) ראוי לכל מלמד אשר עיניו בראשו שיהא מוצר ודואג גם באמצע הזמן על המעמד שעתיד לבוא. ויכוין את השעות הרצויות להתראות עם בעה"ב ואם עושה כן מובטח שיהא לו מעמד מלא וגדוש.

(ו) מלמדי דרדקי נוהגין לשלוח ע"י שמשיהם לתנוקות שבעיר, שלא הגיעו לעונת הפעוטות (היינו בן ה' או ו' שנים) את הגרים להנוכח, והרעשים

לפורים כרו לקנות את לב האבות. וי"א אפילו התינוק מוטל בעריסתו. והאחרונים נוהגין לשלוח גם לתינוק בן יומנו. ומנהג יפה הוא שרעת בע"ב עשירים נוחה הימנו.

ז) המלמדים נוהגין להעמיד שתדלנים בבית שנתנו ענייהם, ע"י היוצאים והבאים שם, כגון ע"י החייט והרצען. ע"י הנחתום ושואב מים, ע"י הוטבי עצים ושומרי החצר וכדומה שיש להם דריסת הרגל בבית. אפילו ע"י הנשים המהוירות על הבתים בסליחה, למכור בצלים שומין צנן והורת. או ע"י הנשים הדברניות והיוצאניות והקולניות שיש להן תשעה קבין שיחה או ע"י הנשים הצדקניות וגבאות הצדקה המהוירות על הפתחים. ומלבד שתחינה נזהרות לערוב בשיחתן בננאי המלמד פלוני שבטלן הוא, ומתקומט המיד עם אשתו ואינו משגיח בעינא פקוהא על תלמידיו, ולהבליע בנעימה בשבח המלמד החדש שפועל אמת הוא ופעולתו אמת והעשייה כן מובטח שיצליח.

ח) מלמד שמעמיד לו מזכים אחרים, מותר אפילו ע"י הרש שומה וקטן ע"י עבדו ושפחתו של בעה"ב העברים ומכש"כ ע"י עבדו ושפחתו הנכרים שעדותן יותר נאמנת ומקוימת לפי שהם משיחים לפי תומם. וע"י בתו של בעה"ב אפילו שלא כגדה והא הביאה שתי שערות. אך לכתחלה טוב ללמד ולסדר בפיהם את הדברים שידברו באוזני בעל או בעלת הבית שלא יגמגמו בלשונם ולא יטעו בסגנונם שלא יכירו בהם שמדברים בכונה.

ט) גם אשתו של המלמד מזכה לו שלא מדעתו אם אשת חיל היא, דמסתמא ניהא ליה. כיצד היא עושה נכנסת ויוצאת תדיר לבתי בע"ב שונים ע"י איזה פתחון פה כגון לשאול את פי בעלת הבית על שפחתה שעבדה בביתה אשתקד, אם לא הצטרך לשפחה נוצרית, אם לא תקנה פרה הולבת, אם לא תמכור בגדים ישנים וסמרטוטים, נעלים קרועים ומטולאים, בקבוקים ריקים וכדומה, ובין שתבוא עם בעלת הבית בדברים תמצא מקום לזרוק מרה בהמלמד פלוני ולשבח את אישה. אבל הכל בהכמה וכמו בדרך אנב וכמשיחה לפי תומה שאין דעתה לכך. ועליה רמז שלהע"ה אשת חיל עטרת בעלה.

י) מלמדים בין שהם מקרי דרדקי ובין שהם מלמדי מקרא משנה וגמרא נוהגין לחזור על פתחי האבות לבקש את בניהם אפילו במקום שיודעים ברור שבקשתם תהא כוזב אבן לחמת אין בכך כלום ומותר אף לכתחלה. וכן נוהגין.

יא) מלמד שיצא מלפני בעה"ב בידים ריקניות, ואפילו שאמר לו בפירוש כי לא יתן את בנו על ידו, מותר לו לכנוס אל ביתו ולדבר על לבו, וכן מותר לו להביא איזה תלמיד להבחינהו לפניו. ואפילו אם בעה"ב גער בו בנויפה אל יתיאש עצמו מן הרהמים. בד"א אם יודע ברור שהתלמיד מופנה. אבל אם שמע שזכה בו אחר אל יכנוס עוד אל ביתו של בעל הבית. (הגם מיהו כשיפגע אותו בחוץ מותר להזהירו שבודאי יתהרט, כי כמו שלא כל האצבעות שוות כך המלמדים אינם שווים).

ו. דין המורים בכלל. היוביהן ופטוריהן ושאר הנהגתם עם התלמידים ובעה"ב (ובו ט"ז סעיפים).

ה. המורה איזה לשון, מלכד לה"ק, הייב ללבוש נקיים וקצרים כמנהג המדינה. יאריך בתהונות ויקצר בעליונים. ^השפת הלוקו המלפפת את הצואר וכן את פרקי כפות הידים, צריכה להיות לבנה כבהרת כבוסה בכורית ומנוהצה בנתה, בולטת ונראית לחוץ. ובפליוס (פי' מין כובע שקורין קפליוס) על ראשו בימות ההמה בפליוס של קש לבן ובימות הגשמים בפליוס של שער, בנעלים מצוהצחים למעלה אעפ"י שקרוצים ונקובים בנקבים מפולשים למטה. ובערדל (פי' מין נעלים של עור שקורין קאלאשין) עליהן בימות החורף, בבתי עין על החוטם ומשוה בשמן אפרסמון. אם עושה כן מובטח שיטול את השם.

ז. המורה ההולך ברחוב בימות הקיץ, נוהגין שיקפל את מעילו העליון ויהויקנו על זרוע ירו השמאלית או מפשיל על כתפו משום הדוד, ובימינו יהויק מקל תפארה ובפיו מקטורה (שקורין סיגארעטע), ועמוד העשן יהא מתמר ועולה ומתפצל לימין ולשמאל. (הנס ומיהו כשצר הפנימי של מעילו קרוע ובישיהפכנו ויקפלנו יהא נראה לחוץ פטור מפני שהסה רחמנא על כבודם של בירותיו).

ג. המורה מחויב לידע קידת הראש ותנועת האברים כדן בפנישתו עם מכרו וכן בהתפטרו ממנו. ומורה לה"ק פטור. וי"א דמהיו כיהרא ואסור.

ד. המורה צריך להיות בקי מעט בעליפה בשמות טובי הסופרים שבשפה ההיא שמתאמר למומחה בה ודיו.

ה. אם נכנס המורה אל איזה בית חובה עליו להסיר את הפליוס מראשו אך יוחר מאד איך להניחו כדן. ומורה לה"ק פטור ואם עושה כן מתחייב בנפשו.

ו. המלות הצרפתיות כגון פרדן בנוזר מאסי' וכדומה צריכות להיות שנורות על לשונו כדי שיאמרו עליו מלומד הוא גם יונת וצרפתית.

ז. מצוה על המורה לבקר בתי תיאטריות וקרקסאות, ואם אין ירו משגת לשלם חובה עליו לשאול את המבקרים שלא יבוש אם תשאלהו אשה ומכש"כ עלמה ויהי ה"ו כאלם. וכן אל ימנע עצמו מן ערבי המחול. והמהדרין משתדלים שתהא להם דריסת הרגל גם בכלוב. לפי שכל אלה סבן מובהק שהוא מן הישוב ומשביל מדור הי"ט.

ח. מצוה על כל מורה לדקדק בכבוד המין היפה, לישמור ולעשות בשמירה מעולה כל החקים והמנהגים הנתינים בנימוס, אפילו הוא נשוי.

ט. ראוי ונכון לכל מורה לילך בקומה זקופה ובפסיעות מדודות, ובימות הקיץ שהמתא מרובה מצלתא מותר אף לכתחלה לילך ד' אמות בגלוי הראש גם ברשות הרבים בסרטיא ופלטיא לפי שאות היא שכן חורין הוא ומשכיל.

י. מלבושו צריך להיות פתוח מלפניו ומאחוריו וכנפותיו תהיינה התוכות וקצועות באלכסון מטבורו ולמטה בכדי שתבריק השרשרת התלויה באורלוגן.

יא. מטפחת האף מצוה מן המובהק שתהיה לבנה ומקפלת קפול מרובעותהחובה בכיס המלבוש שעל ההזה לצד שמאל. וכשעור שתי אגודלים תהא בולטת ונראית לחוץ.

(י) מצוה על המורים שיספרו ראשיהם מעין תספורת בן אלעשה. שהשער ראשו של זה בצד עקרו של זה. ובעין שנאמר בכהנים כסוס יכסמו. וי"א שמצוה מן המוכרח לגדל בלורית. ויהרר מאד לסלסל בתלתליו שיהיו מסודרים ומשולשלים כלפי העורף וכן נוהגין.

(יג) וי"א שצריך לרקק שהשרשרת תהי' תלויה למטה ולא אחוזה באחד הקרסים דבעינן שתהא קרנה נוטפת כלפי קרקע. שכן נוהגים הצרפתים. ויש מתירים אם קרנה אינה משתלשלת ויורדת למטה, אלא נמשכת כחצי גורן עגולה אם אך אלכסונה נראה לעין.

(יד) חייב המורה למשמש באורלוגן שלו בכל שעה ושעה. שלא יסיה דעתו ממנו בשעת הלמוד. שלא יעביר חלילה הזמן. אפילו מי שאין לו אלא שעה אחת.

(טו) נהגו העולם להפחית מהשעה המשה דקים ולא יותר. משום דמינכרא מלתא ויש שאין מקפידין.

(טז) כל הדברים הללו מעכבין זה את זה. ואם חסר אחד מאלה אינו מורה כהלכה ובנותיהם של הגבירים אינן מקבלות אותו לשם מורה משביל מהדרה.

ז. דינים רבים ומנהגים ישרים השויכים למורים ולתלמידים (וצו מ"ו סעיפים).

(א) מורה שנודע בעיר הפרס הקבוע שמקבל בעד שעה וקראו אותו לתלמיד חדש ונותנין לו שם את הפרס צריך למכר מעט קודם שיסכים. אפילו יש לו הרבה שעות פנויות מפני דמחזי כי יחסרו לו תלמידים. ומעוט תלמידים כמן רע הוא דלא אתמחי גברא.

(ב) המורה ששהה לבוא אל השעה הקבועה, חרשות ביד התלמיד אם הוא חכים ולא טפש, או ביד האבות אם התשלומין לפי שעה לבלי קבל אורו. ופטורים מלשלם. אפילו אם שהה בהליכתו ובהזירתו יותר משעה. (הגה ודוקא במורה ישראל אבל במורה נכרי ובמלמד אין מקפידין כ"כ. בראשון מפני הכבוד ובאחרון מפני ששכור זמן הוא. וכן נוהגין במדינות אלו).

(ג) מורה אברך שיש לו הדרת פנים ויודע נְיָמוּסִי ד"א הנהוגים בין בני עליה אפילו הוא ע"ה גמור קודם למורה זקן שקנה חכמה. ולא דוקא בשאר רשינות אלא אפילו בלה"ק.

(ד) מורה שיורה שתי שעות רצופות זו אחר זו בבית אחד צריך להמתין בין זו לזו כדי הלוך די אמות שלא יתראה בעיני בעה"ב שהתורה לא התישה כחו ה"ו.

(ה) המורה צריך לזוהר מלהפסיק בלמודו בדבור בעלמא, אבל שואל ומשיב מפני הכבוד ואין זה הפסק. (הגה והני מילי כשיודע שאין הוששין. אבל כשהוששין אל יפסיק. מפני שכל מלה מצטרפת לשעה בראמרי אנשי מלה בסלע).

(ו) אסור למורה ליתן שעה הטובה וקטופה, הטובה דהיינו שנכר בדבריו המורה שיחטוף וימחר לסיום את תלמודו. וקטופה דהיינו שמהסר מן העת.

אפילו הוא יושב לבדו עם תלמידו אסור, ואל יאמר מי רואני כי הרבה משגיחין יש לבעה"ב ועיני המשגיחין משוטטות בכל.

(ז) המורה ששעתו פנויה לפניו כשהוא הולך סובב ברחובות לבטלה צריך לזנוח בהליכתו ובהזירתו, שמא יפגש במורה שאיננו פנוי ויש לחוש שיכיר בו שהוא פנוי.

(ח) לא ישיה המורה שיחת חולין בשעה שהתלמיד הזור לפניו את חלקה ואם ישה הוא הטא גדול וגוערים בו בפעם הראשונה ובפעם ב' משתקין אותו ובפעם ג' מסלקין אותו, ובמלמד שעושה כן לית לן בה.

(ט) מורה נכרי שהוא ע"ה גמיר קודם למורה חכם גדול ישראל, גם פוסקין לו פרס גדול ואין עומדים עמו על המקח, אפילו הכל יודעין שהוא שותה שכר כיתהגים עמו בכבוד, והרבה טעמים בדבר.

(י) המורה כשהוא מתפטר מתלמידו ומכש"כ כשהוא בתולה והוא רוק יכיון רגליו זו אצל זו כאלו אינן אלא אחת להדמות למלאכים הכתיב בהם והגליהם רגל ישרה, ומרכין מעט את ראשו בעניה, והמהדרין מן המהדרין בירעים עד שיתפקקו כל הוליות שבשרה, פושט ידו, ועוקר את רגליו ופוסע שלש פסיעות לאחוריו ומתפטר, וזה דוקא במורה לשון לע"ז אבל לה"ק פטור והעושה כן מגונה.

(יא) ביום המעונן שגשמים יורדים וברקים וזעזע וסופות חייב המורה לבוא אל תלמידו, ואם לא בא מנכין לו, והמלמד והמורה לשון לע"ז שלא באו אין מנכין לו.

(יב) מורה לה"ק שבא בימות ההורף ללמוד, יתחמם מעט כנגד המורה, או אצל התנור, ואין מצרפין את הרגעים ההם, והשעה מתהלל כשיושב ללמוד. (יג) המורה כשבא ללמוד ולא מצא את התלמיד וישב בטל כהצי יעה, כשיבוא מתהלל השעה ואסור לצרף העת שישב בטל.

(יד) כששותין המין בשעה שהמורה לומד, נזהגין שלא לבקשו לשתות עמם משום שיש בזה בטול תורה.

(טו) מי שהיה בע"מ והיה למלמד, מותר בערות הפנאי להתעסק במלאכתו בדרך ארעי, ויש אימרים אפילו בדרך קבע מותר, ומעשה בעיר קסמין שמלמד דרדקי שתורתו אימנתו ביום, הוא שומר חנויות כלילה, ובעה"ב אין מוחין בידו, ויש מי שאומר אדרבה וראוי הוא לשבת שמקיים פסוק גלא (נחמי' ד') והיה לנו הלילה משמר וכו'.

ח. דין מלמד בן עיר אחרת, ומלמד שמפגיו לעירו על יו"ט, ודין מלמדים שמשתתפים, ובן מורה ומלמד (ובו ט' סעיפים).

(א) בן עיר אחרת שבא להשתקע בעיר ועושה לו מעמד, אין שוארין ודורשין בבני עירו על מעשיו והנהגתו שם, אם בר אורין הוא וי"ש, כי בני ישראל נאמנים על התורה ויראת שמים ואין צריכין בדיקה.

(ב) שני מלמדים הבאים כאחד לפני בעה"ב, א' בן עירו וא' בן עיר אחרת האחרון קודם, מפני שפנים הדשים הוא, וישן מפני הדש תוציאו אמרה

תורה. (הגס והוא הדין במורה. מורה הדיש אפילו ע"ה ובור דאורייתא קודם לזקן שקנה חכמה).

(ג) מלמד בן עיר אחרת שהלך לעיר על הג המצות או חג הסוכות. אעפ"י שהמלמדים העירוניים יודעים שדעתו להזוהר, מותרים לנסות דבר אל אבות תלמידיו. כד"א שספק בידם אם יצליחו, אבל אם ברור להם שרבריהם לא יהיו נשמעים לא. מפני שיהיו כוזק אבן לחמה.

(ד) וי"א מלמד שהלך לעיר אחרת להזיג את דתו, הרי זה אוסר על המלמדים העירוניים לדבר דבר אל אבות תלמידיו. כד"א שיש להם גלוי דעת שלא הסיה דעתו אף מאחד מתלמידיו. אבל אם איתרע מולו באחד והסיה דעתו ממנו הרי אז כל תלמידיו הפקר. כדאמרי אנשי נפל לתורא חדר לשכינא. וחרי הם כוזבים מן ההפקר.

(ה) בן עיר אחרת שעשה לו מעמד בעיר, אסור לו לקחת אשתו ובניו עמו, מפני שאינו בטוח בפרנסתו. והמיושבין שבהם נוהגין להמריץ שתי שנים רצופות.

(ו) ראוי לכל מלמד הדיש לשפר את מעשיו, וידקדק בהליכתו ובדבורו ומבש"ה כשהוא בא בדברים עם מלמד עירוני יזהר מאד שלא יגלה לפניו אפילו כל שהוא. אפילו אם המלמד העירוני יש לו שם כיות הנמופה בשעתו והוא בעל צורה בעל קימה ובעל כרם רחבה וזקנו מגדל ולובש נקיים ומכטיה לו לעמוד לימינו אין בכך כלום. ואסור לסמוך עליו.

(ז) בן עיר אחרת שבא להיות מלמד מותר לו להתגאות בידועותיו המרובות. שהוא בעל מקרא בעל דקדוק בעל פועל וכו' וכל המרבה בשבה עצמו הרי זה משובח.

(ח) מלמדים שמשותפים זע"ז וגומלים זא"ז ומפרנסים זא"ז תבוא עליהם ברכה. כד"א מלמד דרדקי עם מלמד הומש, או מלמד הומש עם מלמד נמרא אבל אם שניהם ממין אחד לא. מפני שארם קרוב לעצמו. ונוהגין להשתתף גם עם המורים שזה בודאי מין בשאינו מינו. וי"א שותפות של מלמד במלמד משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר יפה ומתקבל ושותפות של מלמד עם מורה משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר מכוער ואינו מתקבל.

(ט) מלמדים המשותפים נוהגין לשכור דיורין סמוכים זה לזה בהצר אחת ומלמד שיהא פתח פתוח ביניהם, או חלונות פתוחים זה אל זה, מפני שיהיו התלמידים יוצאים ובאים מזה אל זה והמלמדים יהיה להם גם בהם.

מ. דין מלמדי דרדקי ומנהגיהם. נקיות המלמדים ודין ישיבת המלמד. ודבריו והנהגתו כשהוא נכנס לבקש תלמיד (יבז"ל סעיפים).

(א) אין מעמד מלמדות פחות מ"י תינוקות והנ"מ במלמדים בעלמא אבל מקרי דרדקי מוסיפין עד מאה.

(ב) מלמדי דרדקי נוהגין שלא לקבץ כל התינוקות אל הדרם בבת אחת משום דאיכא למיחוש משום עינא בישא. אלא כונפין עשרה עשרה ומלמדן אותם א. ב. ג. ולמחר מהפכין הסדר ומלמדן ג. ב. א. וריו.

ג) תינוק בן שש שנים הנכנס לחדר המלמד הדרדקי. אינו זו משם עד שיהא בן תשע. ויש ששוהין שם ארבע שנים רצופות. וכשנפטרין ממנו קוראין עברית בקושי. (הנה מיהו אם התינוק חכים ומהיר לשמוע שהכל יודעים שכל תורת הקריאה אם מלמדין אותו כראוי היה שעתה הדיש אחר פוהת שנה אחת. והוא הדין אם אבותיו של התינוק בעל תורה ומשגיח הרבה על התינוק ומבחין למודו תדיר פוהת ג"כ שנה אחת).

ד) הדרדקים נוהגין לאסוף תינוקות מכל הבא, ואין עומדין על המניין ולא על המקח. ומלאכתם נעשית ע"י העוזרים. והוא ינסה את התינוק פעם או פעמים בחדש ודיו. יש מלמדים הנותנים פרס הגון כסף לגלגלת. מכל תלמיד עשיר אשר יקה ע"י השתדלות אחר והעושים כן תבוא עליהם ברכה.

ה) המלמדים נוהגין שאינם קונים פת נקיה לשחרית לא להם ולא לבני ביתם ומשיוורי האוכלין שמביאין תלמידיהם כגון עגות ריקים להמניות ופשטידא וכדומה הם אוכלים. ומלמדי דרדקי נוהגין שאינם קונים פת כל עקר ומשיוורי האוכלין הם כתרנסים כל ימות השבוע.

ו) מלמדי דרדקי ומלמדי הומש נוהגין שנשותיהם מוכרות לתלמידים מיני מתיקה ומגדנות ומרבות במהירן. ופרומה לפרומה מצרפת לחשבון גדול.

ז) מלמד דרדקי (הנה והוא הדין מלמד הומש) שיש לו תלמיד בן עשירים שמקבל בעדו פרס הגון וכבר שהה התינוק בחדרו העת הקבועה. מותר לו לעשות איזה תהבולה או ערמונית לעכבו לעוד שנה. ואם מלמדים אחרים נתנו עיניהם על התינוק הזה. מפייסם בדברים, בדורות, בכסף מזומן ובתלמידים אחרים ומלמד שלא יוציאוהו מתיחת ידו. גם נוהגין לאים על האבות ולהפחידם שאם יקדימו להוציא את התינוק מת"י בעוד הקריאה בוסר אזי אין לו תקנה לעולם.

ח) מלמד דרדקי שהצטרפותו בתלמידים מרובה, צריך להיות כדואג ואונן תמיד כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי. ואיתא בקבלה כי אד"ם נוטריקון הוא "מלמד דרדקי" אונן. ואל יאמר עוד הזמן גדול לא עת האסף המקנה, כי לא ידע מה ילד יום ואשר טרה בע"ש יאכל בשבת. והמתרשל בדבר ואינו קובע עתים בכל יום לבדוק ולבקש תלמידים חדשים דמו בראשו. (הנה מיהו כשנפנה לבוא אל בית בעה"ב באמצע הזמן יש להזהר שיפנה ויכנס בצנעא ואל יאמר מי רואני כי עיני המלמדים משוטטות בכל העיר ובכל העתים והזמנים ויביאו עליו ה"ו דבה רעה באוני אבות תלמידיו).

ט) מלמד שבא אל בעה"ב לבקש תלמיד, בין שהוא דרדקי או הומש צריך שיכוף ראשו מעט, מניה ידו על המוזה ונושקה בפה מלא. וכשעומד לפני בעה"ב יהא כעבר שעומד לפני רבו באימה ביראה ובפחד ברתת וזיע בכובד ראש ובעונה יתירה, וכשיושב אל יסמוך לאחוריו ולא יהא מוטה לצדדים ואל יפשוט רגליו גם לא ירכיבן זע"ז מפני שהוא דרך יוהרא. וכשמתחיל לדבר אל יגביה קולו אלא ידבר בנעימה ובקול נמוך, וראוי לכל מלמד לתת לב קודם שנכנס לבעה"ב לסדר לעצמו סדר הדברים וסגנון הלשון שידבר באוני

בעה"ב שיבוא לטול בניהם עד שיהיו שגורים בפיו שלא יתבלבל ה"ו ואברו עשרונותיו. (וכמו מהבאר לעיל סי' ה' סעיף ג').

(י) אעפ"י שאמרו חכמים שהגאון והשקר מדות מגונות הן, והשומר נפשו ירחק מהן, מיהו מלמד שנכנס לבעה"ב לבקש לו תלמיד מותר להתגאות בדבורו ולשקר מעט כגון לספר בשבחה עצמו אפילו במה שאין בו שמינית שבשמינית, ובשבחה התלמידים ואבותיהם המבינים שלמדו אצלו שהיו לרבנים וגדולים. אפילו שידע המלמד שהוא להר"ם אעפ"כ מותר. מיהו ישתדל המלמד להרחיק עדותו.

(יא) מלמד שאינו בעל דברים, שלבו ופיו שוים, שאינו מתגאה שהוא פועל אמת, ושואן לו ערמה והנפה מעכבין את המלמדות ופסול.

(יב) מותר למלמד לכתום אל בעה"ב בערמונית לבקש את בנו אעפ"י שידע ודאי שאינו מסוג התלמידים שה"י ואך בכונה שדרך אגב יזכיר להתלה את פלוני המלמד, שהתנו ביניהם לעשות הליפין, והמורים אין נוהגין לעשות כן.

(יג) מלמד ששולח בגדיו מלובלבין, ובתו רגליו מלאים רפש ועפר תחתו, ושערות ראשו חזקו מגדלי פרע ולא סרוקות במסרק אין בכך כלום. כי אינו מצווה על הנקיות. ומיהו מי שמקפיד על הנקיות, שעל בגדיו לא נמצא רבב ולבלוך אין ממנין אותו למלמד לבתהלה מפני שדרך האפיקורסין להקפיד בכך, וחיישינן שמא אפיקורסות נורקה בו. והאידנא אין מקפידין ע"ז. וי"א דמלמדי זמננו יקנו שם וימצאו הן בעיני העשירים רק במדת הנקיות והטהרה דאית בהם.

(יד) לפנים בישראל היו מסלקין מלמד מאומנתו אם נמצא בו פיסול. והאידנא אין משגיחין ע"ז אפילו הכל יודעין שנכשל בדברים שבצנעא ועבר על דברי תורה אפילו במזיד, אפילו שיצא עליו רנון ובאו עדים וזהעידו שמצאוהו בבית האפל אין בכך כלום.

(טו) מלמד שמעל בכסף הקדשים או שהיה מכספר עם גנבים, או שהיה מסית את תלמידיו שיוגבו בבתי אבותיהם כסף או כלים, מסלקין אותו מאומנתו אפילו עשה תשובה. וי"א אפילו שישב בבית הסוהר והעם סרננים אחריו גם עתה לא איכפת לן. וכן נוהגין.

(טז) מלמד או מורה לה"ק שבנו יצאו לתרבות רעה אין נותנין תלמידים על ידם. בד"א שבנו ובתו בעירו ונכנסים לפרקים גם אל ביתו אבל אם יצא לעיר אחרת דית לן בה.

(יז) האידנא שמשכילי הדור הזה מקדימין ללמד תינוקות שלהם שפת המדינה, ומתחילין בעת ובעונה אחת עם הקריאה העברית ויש מן הורוים שמקדימין שפת חול על הקדש נוהגין שלא לשלוח את בניהם אל החרר כלל והדרדקים מלמדים אותם בבתיהם ואין שעור ללמוד. והתינוק כשהוא גומר את הלשכה הרביעית, קורא עברית ואינו מתרגם ונוהגין שהמלמד קורא לפניו והתלמיד יושב שומע ושותק.

י. דין מלמד ומורה הבאים לבקש כסף. והנהגת בעה"ב בדיני התשלומין בפרט (ונו' סעיפים).

6) המלמד או המורה כשהוא מבקש כסף צריך לבקש בנחת בנעימה ובקול נמוך שלא תהא בקשתו כמשאוי על בעה"ב. וכשמקבל ינענע מעט בראשו מלמעלה למטה לאות תודה.

7) אסור לבקש כסף מיד האבות לא בתהלת הדין ולא באמצעיותו אפילו אם דחיקא ליה שעתא והוא עני מרבא שאין לו אפילו מזון סעודה אחת. ואם בקש אין שומעין לו. וי"א משתקין אותו שמא ימות מיתה הטובה או שבא יחלה ומניח את מעותיו על קרן הצבי. והני מילי במורים אבל במלמדים נוהגין שאפילו אם ימות עליו לשלם בעד הזמן. (עיין לקמן בסעיף הסמך).

8) מלמד שמת באמצע הזמן בעה"ב משלמין לאשתו את הפרס הקצוב ואם מת בתהלת הזמן נוהגין שלא לשלם. ומורה שמת באמצע החדש אשתו תובעת שכר החדש. והנ"מ אם מת המלמד מיתה הטובה שלא חלה מקורם אפילו יום אחד. אבל אם חלה מקורם חרי זה אברה זכותה. והמורה שמת באמצע החדש אפילו במיתה הטובה פטורים מלשלם אפילו בעד המחצה וכן נוהגין במדינות האלו.

9) מלמד או מורה שמת נוהגין המלמדים והמורים לבקש מיד את תלמידיו אפילו קודם שנסתם הגולל.

10) מלמד שדחיקא ליה שעתא כגון שצריך מעות לדירה וכדומה, והוא מבקש מעות מקודם בתורת הלואה נוהגין ליתן לו הצי שאלתו אבל המורה שמבקש אין נשמעין לו מפני שכל הדין זמני.

11) מורה שחלה תלמידו בר"ה ונמשך הליו ימים אחדים ושב לבריאותו ורעתו לחזור ללמוד אין משלמין לו בעד החדש הזה. ואם באמצע החדש חלה מנכון לו אך מהצית שכרו. וכן אחד מבני הבית שחלה אפילו במחלה שאינה מסוכנת, והושעין שמא ובטל התלמיד איזו שעות בהמשך החדש, נוהגין להפסיק החדש לגמרי.

12) אם קרה איזו שמחה בבית, כגון חופת חתנים, תנאים או ברית מילה חרי זה מפסיקין החדש והוא ואין משגחין על הסדן כים של המורה.

13) בקיץ אם יוצאים לדור בנאות דשא, אפילו באמצע החדש חרי זה פטורין מלשלם אפילו בעד מהצית החדש. וכן כששבים אל העיר באמצע החדש ומתחיל מיד ללמוד אין משלמין בעד הימים עד ר"ה. אפילו הם בשני שבועות. והוא הדין בשנוסעים האבות וכל ב"ב למעניות החמים ומוציאין אלפים על הנסיעה ועל עדוניה אין משלמין למורה אפילו פרוטה אחת.

14) המורה שחסר אפילו שעה אחת ומכש"כ יותר מנכון לו, אפילו כחמת אונס כגון שחלה או שהיה טרוד במחלת אשתו וכנוי, או שנקרעו נעליו פטורין מלשלם.

15) המורה שהשיא את בנו או את בתו ונמשכו הנשואין שני ימים או שלשה פוחתין מן הפרס בעד שבוע אחד. והנ"מ דוקא במורה עברי בין שהוא מורה לה"ק או שפת לועזי, אבל במורה נכרי אין מקפידין וכן במלמד ופורעין שכרו.

יא. דין מלמד שאירע לו סעודת מצוה, והרגיל ביון, ובחינת התלמידים בשבתות, ובכור יו"ט (וכו י"א סעי'ס).

(א) מלמד שאירע לו סעודת מצוה, כגון ברית מילה, חתונה או פרוין הבן ושתה יין אל יורה לתלמידיו והמורה תורתו תועבה. ואם שהה או טייל דרך מיל, או שיטן מעט יותר משנת שלשה כוסים שהיא מאה ושמנים נשמן לית לן בה כי הטיול או השינה מפיגין את היין. כד"א ששתה מעט יותר מלמודו אבל מי ששתה עד לבסומי אסור להורות לתלמידיו ביום ההוא עד שיפוג יינא עד גמירא, ומוטב שלא יתראה כלל לתלמידיו שלא יכירו בו סמני שכרות ויתגנה יליהם.

(ב) מלמד שדרכו בכך, והגיל תמיד לשתות יין חזק ויותר מרביעית הלוג בבית אחת ובנשיטה אחת, מותר להורות לתלמידיו מפני שהרגל נעשה טבע ולית לן בה. ודוקא כשאינו נופל מרגליו ואיננו מתנוועע בלכתו ואינו מוריד רגליו וישיב תשובה מעין השאלה, ואם לאו אסור.

(ג) י"א מלמד שהוא שתוי תמיד ומפורסם לשכור, או ששכרותו היא לו נחלת אבות אין נותנין לו תלמידים לכתחלה, ויש שאומרים שמותר שחושבין זאת להולי עין חולי נופל ר"ל ואונס הוא, ולא מדעתו דנפשי קא עביד הכי אלא כמי שבפאו שד, ואונס רחמנא פטרי.

(ד) י"א מפני שנאמר בתורה שמהה פקודי ה' וכו' משמחי לב, ונאמר ביין שמהה ויין ישמה לבב אנוש, לכן מצוה מן המובחר שיהא המלמד בדיהא דעתו עליה, ומראה פנים שוהקות לתלמידיו. לכן אין מקפידין כ"כ אם השמחה באה מן התורה או מן היין, ומלבד שלא ישתה יותר מכשיעור, שלא יגמגם בלשונו ויהתוך דבריו בשפתיו וישמיע לאזניו מה שמדבר וריה היין לא יתא נודף ממנו במרחק ד' אמות. ואם לא אסור כי סמני שכרות הן ויתקלסו בו תלמידיו.

(ה) מלמד שפג יינו וישב ללמוד עם תלמידיו אל יגהק (פי' שמוציא רוח מפיו כריה המשקה ששתה) ואל יפהק (פי' שפותה פיו לבלי חוק) ואם צריך לגהק ולפהק מתוך אונס, יניח ידו על פיו שלא ינרופ ממנו ריח היין.

(ו) יש מקומות שנוהגין המלמדים לבוא לבעה"ב שלהם בשבתות לכהן את תלמידיהם וראוי לכיון את השעה הרצויה שבעה"ב הוזרים מבתי הכנסיות ויקדש ג"כ על כוס יין בין המברכים. ומהראוי שלא יבקר אלא אחד לשבת אחד לשבת. כד"א במלמדי חומש אבל מלמדי דרדקי מותרים עד ארבעה וחמשה.

(ז) המלמד כשמקדש על כוס של יין בביתו של בעה"ב נוהגין לוטר וידבר משה בקול רם במלות צרופות ובעצימת עינים מעט ושותה את הרביעית בבית אחת.

(ח) ויזהר מאד בצאתו מבעה"ב אחד לבעה"ב אחר לקנות את פיו, ולנער את הפרורים מזקנו שלא יכירו בו שכבר קדש.

(ט) מלמד שבא לבעה"ב ב' ג' או ד' ושואלין אותו אם קדש, מותר לו לשקר ולומר לא, כי נ"מ גדולה בין כוס הברכה לקידוש שהוא חובה לשאר בוסות שהם רשות.

(י) מלמד אחר י"ש מק"ק מ—ק היה מנחנו בשהיה יוצא בשבתות ובמיעדים מבית בעה"ב לא קנה את פיו ולא עשה את שפמו, אלא בפה מלוכלך במיני מתוקה ומיני תרומא היה נכנס לבעה"ב אחר כרי לערבב הבתים והמינים. ודוקא אם הבתים סמוכים זה לזה, אבל כשהחוקים צריך לקנה בכסף בגדו שאעפ"י שהמלמד לא קפיד אנקיותא מיהו משום כבוד חבריות נהגין לקנה. (ה) יש מי שאומר שהמלמד השותה כל השנה יגור מן העין ביו"ט ובפרט בשמ"ת. וכן היה נהג ר' שתין שליט"א. ויש בזה טעם העין לנדעי הין.

יב. המקומות בתורה ובנביאים שהמלמדים מדלגים עליהם ומשמיטין. ומנהגי המלמדים בהנוכה ובשאר הימים דמפגרי רבנן (ינו ט' טע"ס).

(ה) אלו מקומות בתורה בנביאים ובכתובים שהמלמדים מדלגים עליהם, או שקוראין ולא מתרגמין. שמות הבחמה החיה והעוף שבפרשה שמיני. שמות הנגעים והצרעת הנזכרים בפרשת הוריע ומצורע. שמות מומי הכהנים שבפרשת אמור. ושמות המכות והתחלואים הבאים בשתי התוכחות, שמות הבניה והגזרה הנזכרים בויקהל פקודי, ובבנין המקדש של שלמה במלכים א'. ובבנין לעתיד לבוא ביהוקאל מסימן מ' ואילך. ספר דניאל עזרא ונחמיה, כל אלה קוראין ולא מתרגמין והמהדרין והדיקנים אינם קוראין כלל.

(ז) מלמדי חומש עם רש"י אינן נזקקין לאותן הפסוקים שנזכרות בהן מלות של דקדוק, כגון יסוד טעם גזרה בניה וכדומה, מדלגין עליהם ומשמיטין אותם לגמרי, לפי שאינן מעלין ולא מורידין.

(ג) המנהג בכל תפוצות ישראל מקדמת דנא שמליל ראשון של הנוכה ואילך כל שמנה ימי הנוכה משהקין גם המלמדים בשחוק הקוביא או האישקאקי וכדומה להראות דרך חרות והרחבת הלב ופרסומי ניסא, ויש מהם שכונתם אך להדור, ומלמדי זמננו הטופי ההשכלה נוהגין לשחק רק בקלפים ובמעות.

(ד) יש מן המהמירין שמתחילין לשחוק בקלפים מר"ה השון ואילך, והמהדרין מן המהדרין מקדימין ומתחילין בשמתחילין לומר סליחות. מיהו ישתדלו שיהי' בסתר והצנע לכת. ולא בפרהסיא. ויש נוהרים גם מנשיחן, וכל ערום עשה בדעת.

(ה) בכל הימים דמפגרי רבנן נוהגין המלמדים להוסיף מהול על הקדש. ולכן בימים שאין לומדים בלילות צריכין להפסיק מבעוד יום, ותיספות זו אין לה שיעור בין מלפניהם ובין לאחריהם.

(ו) שבוע שחל בו איזה יומא דפגרא, נוהגין להמעיט בלמוד כל השבוע, כי כל השבוע כיומא ארוכתא דמיא. ויש מי שאומר שנהגו לאסור הלמוד לגמרי בשבוע שחל בו יומא דפגרא. ובשבוע שלפניו נוהגין להמעיט בלמוד. וכן נוהגין במדינות הללו.

(ז) נוהגין לשלוח ע"י התיניקות להמלמד מעית ר"ח מעות הנוכה ופורים ואם לא שלחו המלמד מזכיר את התיניקות עד שיביאו. בפסח נוהגין לשלוח לו יין לכוסות וכל אלה אין נוהגין בהמורה.

(ח) בע"ב העשירים אין נוהגין לקרוא את המלמד או המורה למשתה התנים לבית מילה או לפרוץ הבן. ובע"ב הבינונים קוראים את הראשון ולא האחרון ובע"ב פשוטים קורין את שניהם.

(ט) מלמד שמשא את בנו או את בתו וקרא את בעלי הבתים שלו נוהגין לשלוח לו דרוגות. והמורה שקרא אין משניחין לקראתו ואינו נענה.

יג. מנהגים של המלמדים ובעה"ב. (וגו כ"ג סעיפים).

(א) מנהג חכמים המלמד בשבועה בשבת בימות הקיץ לוקה עמו שנים שלשה תלמידים שהם לו משופרא דשופרא, כגון אותם התלמידים שהם בני גבירים, ומטייל עמם כנגות ופרדסים כדי שיראו גבירים אחרים ויתנו בניהם על ידו.

(ב) מנהג חכמים מלמד או מורה שנתמלאה סאתו עד כי לא יוכל לקבל עוד כל תלמיד, אעפ"כ לא יתנהג עצמו בעירוני, ולא יוציא מעות לדברים שאינם הכרחיים. אפילו להחליף דירתו הסרוחה שהיא כמלונת כלבים באחרת טובה ומרוחה הזמנה, ולא יראה קלות ראש ולא יחא שמה וטוב לב, מפני שאינו כמיה כי טובו יהיה לאורך ימים. (הנה ויש אומרים דוקא במורה שכל ר"ח זמנו, אבל במלמד לית קן בה, דמיהו קצת במיה הוא על הזמן ההוא).

(ג) מלמד שלקח תלמיד אחד או שנים לפני בן הזמנים, מנהג חכמים שלא להשתבש ואם משתבש ומתחלל הרי הוא טפש. ואפילו אם שואלין אותו חבריו מותר לשקר ולומר לא. והני מילי אם לא נתפרסם הדבר מצד אחר אבל אם נתפרסם הדבר שפיר דמי. וי"א מצוה מן המוכרח להשתבש ולפרסם ויסתו מהם את דעתם מדברים אחרים.

(ד) לפניו היו נוהגין המורים לתרגם את מקראי קדש בלשון יהודית כדי שיבינו התלמידים, משרבי היהודים שאינם מבקשים טובת בניהם כ"א היהירות והכבוד התחילו המורים לתרגם את הכתובים בשפה המדוברת במדינה, אע"פ שהמורים אינם מבינים אותה על בוריה והתלמידים אפילו כל שהיא.

(ה) מלמד שתלמידיו בני נגידים נוהגין בכל יום להעמיד אנשיכי רותחין לשנות הסין, וכל אחד מהתלמידים מביא עמו פרחי סינים שקורין מייא, וכן התיבות סקרוקין. ואין בזה משום בטול תורה אעפ"י שנמשכה החכמה והשתייה שעה ושתיים. ואדרבה גם בעיני אבות התלמידים נחא הדבר, דמיהו בדואג לטובת התלמידים. ושירי המייא והסקרוקין זוכה בהן אשתו של המלמד.

(ו) אשת המלמד שהיא עובדת, והריתה ריה מאכל שאוכלין התלמידים מותרת לקחת מן המאכל ואין מוחין בידה. וי"א שאפילו היא איננה מעובדת מותרת לקחת התיבה הראויה להתכבד עד שתתישב דעתה.

(ז) מצוה על התלמידים אם הם בני ו"ב וי"ג לעזור לאשת המלמד בצרכיה בבית כגון לשאוב מים, לטאטא את הבית לנענע את העריסה, או לקלוף פרי אדמה וכדומה מלאכות שצריכות לגופה.

(ח) אם בנו של המלמד או בתו הקטנים, הטיל מים או עשה צרכיו, אעפ"י שלא שפשו את מי הרגלים, או לא קנחו את הצואה, והתינוק עומד בלכלוכו, כגון שטנף ולכלך את ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, מצוה להתלמידים לספל בהשפשוף והקננה, אפילו הם בני עשירים ואסתנסים. מפני שבדברים הללו הם עושים נ"ר למלמד ולאשתו ובניו לבניו מפסיקין מן הלמוד.

(ט) בעה"ב שאינו רוצה לשלם למורה, או כשהוא דוחה אותו ברחיו בעלמא כלך ושוב, אסור למורה לשהות בביתו, שלא יקניטו הלילה בזה, אלא מחזיר פניו כלפי הפתח ויוצא לאלתר. וי"א שצריך להמתין מעט שמא יתעוררו רחמיו עליו.

(י) כל מורה ומלמד שלומד עם תלמידיו בימים שפטור מת"ה, התלמידים אינם רואים סמן ברכה באותו הלמוד.

(יא) המלמדים וכן המורים אעפ"י ששונאים זה את זה, נוהגים שמספרים ומשיחים זעין ומראין פנים של הבה ורעות זל"ה, ומטיילין יחדו ביומא דפגרא. ומכש"כ במקומות שיסרו חברת מורים ומלמדים, אעפ"י שמראיתם ההיצונית היא אהבת אדם ועזרתו. אבל באמת הוך תוכה ועקרו אינו אלא שכל חבר מסתייע על ידה לרעת מסתריו של חברו ולהבנות מהורבנו.

(יב) המלמדים נוהגים שאעפ"י שיש להם בחדר תלמידים במלואה, אעפ"י הם לוקחים תלמידים לשעות, ומקבלים עליהם ללמוד הנ"ך עם הבאור, דקדוק והגיון אעפ"י שאין להם בדברים הללו אף ידיעה כל שהיא. ואין הוששין שבוה הם דוחקים רנלי המורים שתורתם לשעות הוא כל אומנתם. ויש להם על מי לסמוך (עין פסקי הרב המלמד בדקן, ובנימוקי הרב המלמד מרקביבואה).

(יג) מצוה למלמדו דרדקי להלק לתינוקות קליות ואנוזים כדי לחבב עליהם החרד ולמשוך לבם אליהם. והמהדרין שבהם נוהגין לשגר לבתי אבותיהם ע"י ראשי הדוכנא והוא מנהג יפה.

(יד) יש מן המלמדים ויש כשגומרין עם בעה"ב בני טוב נוהגין לרמו ברמיזה קלה בברכתם שהם יראי שמים באמת ושונאים את המורים האפיקורסים ומה ברכתם מכרכים. והי רצין שלא יבוש ולא יכלם בעה"ב הזה לא בעולם הזה ולא בעה"ב, ויהיו כל בניו מוצלחים בתורה וי"ש, ולא ישלם שטן בתורתם וכופר בעקר במהשבותם ואל יורקק לפני בנו תלמידו זה שום הטא והרהור עון מעתה ועד עולם.

(טו) כל מלמד דרדקי חייב בכל יום לבדוק בפנקס שרשומים בו כל שמות בעה"ב ומכ"ש בע"ש בין השמשות בשביל שיזכור למי מהם יכנוס ביום השבת, לא ברק ע"ש יבדוק בשבת לפני התפלה. לא בדק לפני התפלה יבדוק אחר התפלה. והני מלי קודם הצות ויש עוד שהות לכנוס במקום שצריך, אבל לאחר הצות לא יבדוק ואם בדק בדוקתו כוורק אבן לחמת. (אגס. האירנא סטירא.

נוהגין שגם לאחר הצות מותר לבדוק אפילו לכתחלה מפני שיש לה תשלומין לעת המנחה והבדיקה איננה לבטלה.

(ז) כל המלמדים אפילו מלמדי גמרא, ומכש"כ מלמדי חומש, הייבים לנהוג כבוד במלמדי הדרדקי ולהמתיק עמדם סוד ועליהם נאמר כי מכבדי אכבד וכו' וגדולה מזו אמרו כל הדבק במלמד דרדקי כאלו דבק בבעה"ב.

(ח) מלמד שמשא את בתו לאחר מהיבשי ביהמ"ד, מותר לו להבטיח לנדוניא את עסק המלמדות כי יכניסוהו בחברתם והיה כאחד מהם, ואם זקן הוא ותשש כחו מנהיל לו את מעמדו. (הגה. ב"א שהמחותן והחתן מטין אהה כלומר שניהם עמי הארץ, או שניהם בני תורה, אבל מין בשאינו מינו לא, מיהו בדעבד שרי והקרושין תופסין).

(ט) כל מי שיש בו ריה תורה, אפילו מי שיש לו פרנסה קבועה שמתפרנס ע"י אשתו, כגון שיש לה הנות ממיני תרומא, או שמוכרת בשר באמליו. אפילו מי שיש לו כמה וכמה אלפים זקוקים והוא מלווה אותם ברבית, ראוי שיעשה לו איזה מעמד של מלמדות כסניף לפרנסתו, דכל פרנסה שאין עמה תורה סופה בטלה, ומלמדות קומת לעד. מ"מ לא יעשה את המלמדות עקר (ועיין בחצו"ט ס"ג כ"ד שביא הלכה למעשה מההנהגה שמוכח נהגו' הספק שלעולם הסיס המלמדות עקר ראשון והנצית והפרקמטיא עקר שני. ע"ש).

(י) הרואה מלמד זקן שארכבותיו דא לרא נקשן, ידיו רועדות וגופו רופף וגוע ברעב, אומר זו תורה וזה שברה. וי"א דצריך לקרוע. (הגה. ונוהגין דשאר אנשים אין קורעין. רק אימרים זו תורה וגו' ומלמד שרואה בודאי קורע).
(כ) הרואה מורה זקן החולך בנקיון שנים והוסר להם אומר יובילו שי למורה. (פירושו הרעבון הוא הוא השי אשר יובילו לו תלמידיו מלפנים).

(כא) כל חדש אלול ותשרי, וכן אדר וניסן שהם בין הזמנים. ראוי לכל מלמד י"ש באמת, שישתמש מבוא בדין ודברים עם מי שיהיה. ויוהר שלא יביא לידי קטטות ומריבות. ומוטב שיוותר משלו מפני שמדת הדין מתוהה עליו.
(כב) נוהגין כשכותב מלמד להכירו אגרת שלומים בין הזמנים, לרמז לו בתחלתו או בסופו שהוא מעתיר עליו שזכה בימי הדין הללו, שהם ר"ה למלמדים שקצובים לו מזונותיו למעמד טוב, ושישיגנו בנחת ולא בצער. בהיתר ולא באסור ופרנסתו תהא בריוה ולא בצמצום וגו'. (הגה. האידנא אין מוכירין בהתר וכו' מפני שהיא תפלת שוא, והוא כעין פסיק ריש' ולא ימות).

אברך לאל יוצר אורים. כי עזוני לגמור ש"ע למלמדים ומורים.
כן יוכני קדוש וברוך. לראות הונים בזה השלחן עריך.

